

AVM Mescitleri ya da Modern Toplumda Tanrı'nın Yeri: Antalya Örneğinde Bir Zihniyet Çözümlemesi Denemesi*

Rıfat ATAY**

Özet

Aydınlanma ile beraber dinin ve Tanrı'nın toplumdaki rolünün ve etkisinin zayıfladığı genel bir kanıdır. Bu kanı, Hıristiyanlığın yaygın olduğu ülkeler için daha çok geçerli olmakla beraber, zamanla diğer ülke, kültür ve toplumların da aynı çizgiye doğru kaydıkları görülmektedir. İslam ülkeleri de bu durumdan fazlasıyla payını almış görünmektedir.

Yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu kabul edilen Türkiye'de İslam'ın toplumun hala belli yerlerinde belirgin bir yüzü olsa da bazı açılardan ciddi zayıflamaların olduğu gözden kaçmamaktadır. Şehirleşme, sivil mimari ve ticari saha bu zayıflamanın en çok göze battığı üç alan gibi görünmektedir. Türkiye'de Cumhuriyetle beraber oluşan modernleşme dini alanı mümkün olduğunca dışarıda tutan bir seyir takip etmiştir. Son yirmi yılda daha büyük hızla yayılan AVM'ler modern şehirlerin vaz geçilmez ticari merkezleri haline gelmiş ve sayıları da gün geçtikçe artmaktadır.

İslam'ın belirleyici öge olduğu dönemlerde AVM'lerin yerini tutan yapılar kervansaray, kapalı çarşılar ve külliyelerdir. Dönemin şartları çerçevesinde, bu yapıların hepsinde göze çarpan ve kolay erişilebilen merkezi konumda bir mescit yer almaktadır. Modern dönemde AVM'lerde ise ibadet mekanları ya hiç planda yoktur ya da kimsenin ulaşamayacağı kötü, havasız ve izbe bodrum katlarındadır. Antalya da hızla modernleşen bir kent olarak bu durumdan pek istisna değildir. Tebliğde önce Antalya merkezde yer alan AVM'lerdeki mescitlerin durumu tespit edilecektir. Daha sonra da Tanzimat'tan bu yana gelişen zihniyet dönüşümünün bir analizi yapılarak şehirleşme ve ticari mekân konusunda sivil mimaride yer alması gereken dini mimari bağlamında bazı tespit, değerlendirme ve teklifler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, şehirleşme, AVM, Tanrı, mescit

GİRİŞ

İslam kültürünün hâkim olduğu Selçuklu ve Osmanlı dönemi toplumsal yapılarından hanlar ve kervansaraylarda ibadet mekanları yapının göze çarpan bir yerinde ve kullanışlıdır. İhtiyacı olanın anında erişebileceği, kimseye sorulmadan bulunabilecek sevimli ve ulaşımı kolay mekanlardır. Elbette dönemin kültürü bu yapıların yerinin ve tasarımının oluşmasında asıl belirleyici unsurlardandır. Çünkü her insan döneminin toplam ürünüdür, dolayısıyla ondan çıkacak her ürün de dönemini yansıtacaktır. Bu anlayışı

* Kısmen yabancı olduğum bu alandaki çalışmamı hazırlarken hem teknik hem de bilimsel açıdan yardım aldığım Karadeniz Teknik Ü. Mimarlık Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi oğlum Akif Atay'a teşekkürlerimi sunarken ileride daha geniş kapsamlı ortak çalışmalar yapmayı ümit ederim.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fak., Konyaaltı, Antalya; rifatay@akdeniz.edu.tr

yansıtan sayısız örnek arasından üç farklı yapıyı kısaca zikretmek münasip olacaktır. Kaldı ki bu durum sadece İslam kültürü ile de sınırlı değildir, diğer din ve kültürlerde de mevcuttur. Özellikle Antalya düşünüldüğünde Roma döneminde de benzer yapılarda din ve dini yapılar görünür bir durumdadır ve ticari yapılarla yan yana bulunmuştur. Bunun en tipik örneklerinden biri olarak Aspendos kalıntıları arasında bulunan Agora ve Basilica'yı zikrederek İslam medeniyetindeki diğer örneklerle geçebiliriz.

Bunlardan birincisi, Şanlıurfa'da yer alan Gümrük Hanı (Alaca Han) Mescidi'dir.¹ İl merkezinde, Kazaklar Çarşısı'nda yer alan hanın giriş kapısı üzerindeki kitabesinden anlaşıldığına göre; Kanuni Sultan Süleyman döneminde, h.970 (1562) tarihinde yapılmıştır. Doğu istikametinde yer alan portal kapısının sağındaki merdivenle ikinci katına çıkılır. Hanın en gösterişli mekânı giriş eyvanının üzerinde yer alan mescit/camidir.²

Küçük, şık, kullanışlı ve hoş bir yerdir, insanı dinlendiren bir havası vardır. Hanın yakın çevresinde yürüme mesafesinde en az üç cami bulunmasına rağmen han esnafının ihtiyacı için düşünülmüş bu incelik hem ticari hayat hem dinin kültürel etkisini yansıtmaya açısından ilginçtir.

İkinci örnek ise, Niğde-Ulukışla'da yer alan 1616-1622 yılları arasında Sadrazam Mehmet Paşa tarafından yaptırılan Öküz Mehmet Hanı'dır.³ Bazı kaynaklarda civardaki yapılarla beraber külliye olarak zikredilen hanın içine bir mescit konulmamıştır. Ancak hanın güney doğu köşesine küçük bir cami yapılmıştır. Geniş bir bahçesi de olan, soğuk kuyu suyuna da sahip cami ile hanın bağlantısını güney batı kapısı sağlamaktadır. Günümüzde de hala civarda oturan halka resmi bir görevlisi ile hizmet veren cami bakımlı ve hoş bir yapıdır.

Üçüncü ve son yapı Aksaray ili sınırlarında yer alan Sultanhanı ilçesinin adını da aldığı Sultanhanı Kervansarayı'dır. 1229'da I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan kervansaray, 1278'de II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından genişletilmiştir. Ana kapıdan girer girmez ziyaretçileri karşılayan harikulade mescit hakkında kültürel körlük il ve ilçe web sayfalarında had safhadadır. Ne yazık ki Sultanhanı ilçe web sayfasında hiçbir bilgi yoktur. Aksaray il sayfasında ise bu önemli eser, "Avlunun ortasında dört kemer

¹ DİB Şanlıurfa il müftülüğü tarafından kapısına asılan tabelaya göre bir camidir.

² Gümrük Hanı 2001 yılında Şanlıurfa Kültür Sanat ve Araştırma Vakfı tarafından Rızvaniye Vakfının da katkıları ile restore edilmiştir. <http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/22244,urfa-hanlari.pdf?0> (erişim, 19.10.2017).

³ Daha fazla bilgi için bkz.: Gültekin, R. Eser, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

üzerine dayanmış bir mescit bulunmaktadır. Bu mescit Selçuklu süsleme sanatının en güzel örneğini sergilemektedir.” cümleleri ile geçiştirilmiştir.⁴

Diğer ikisine oranla en hazin kader maalesef Sultanhanı Mescidi'ninkidir; zira diğer ikisi hala aktif olarak kullanılmakta ve görevlerini icra etmektedirler. Ne yazık ki Sultanhanı Mescidi hem kültürel hem de maddi açıdan kaderine terkedilmiş, adeta yıkılacağı günü beklemektedir.

Modern Hayatın Mabetleri AVM'ler

AVM'lerin hayatımıza yoğun olarak girmesinin 2000'li yıllarda olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle sorunlar ve şikayetlerin ve dahi beraberinde çözümlerin bu yıllardan sonra gündeme geldiğini görebiliriz. 2017 itibarıyla yaptığımız alan taramasında AVM mescitleri hakkında akademik bir çalışmaya rastlayamadık.⁵ Basına yansıyan şikayetlerin de genellikle 2012 yılından sonrasında olduğunu söyleyebiliriz. Bunları baz alan hükümet yetkilileri nihayet 26 Şubat 2016'da Alışveriş Merkezleri Hakkında Yönetmelik⁶ yayınlama gereği duymuştur. Yönetmeliğin üçüncü bölümünde AVM'lerde “Ortak Kullanım Alanlarına İlişkin İlke ve Kurallar” açıklanmıştır. Sırasıyla “Ortak kullanım alanları,” “Sosyal ve kültürel etkinlik alanı,” “Acil tıbbi müdahale ünitesi,” “Bebek bakım odası ve çocuk oyun alanı” maddeler halinde düzenlendikten sonra, nihayet “Diğer ortak kullanım alanları” başlığı altında Madde 10'da “ibadet yeri” düzenlemesine sıra gelmiştir. Madde ilgili 1. fıkrası şöyledir:

“Satış alanı yüz bin metrekarenin altında olan alışveriş merkezinde en az otuz metrekare, yüz bin metrekare ve üstünde olan alışveriş merkezinde ise en az elli metrekare büyüklüğünde, içinde lavabosu bulunan, yeterli iklimlendirmeye ve ihtiyacı karşılayacak diğer niteliklere sahip, kadın ve erkekler için ayrı ayrı olacak şekilde, otopark haricinde olmak üzere ve alışveriş merkezinin kolay ulaşılabilir bir yerinde ibadet yeri oluşturulur.”⁷

Maddenin yaptığı düzenlemeye gelince, dört temel nokta dikkati çekmektedir:

1. AVM büyüklüğüne göre mescit boyutu: Yüz bin metrekare altı 30 metrekare, yüz bin üstü 50 metrekare
2. Lavabo ve iklimlendirme zorunluluğu
3. Otopark haricinde bir yerde olması

⁴ <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/sultanhani> (erişim: 2.11.2017).

⁵ Alanda konuya değişik açılardan değişen en ciddi çalışmalardan birisi S. Ökten'in *İçimde AVM Var* (İstanbul, Tuti Kitap, 2015) adlı eseridir.

⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160226-17.htm> (erişim, 11.10.2017).

⁷ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160226-17.htm> (erişim, 11.10.2017). Vurgular bize aittir.

4. Kolay ulaşılabilirlik

Her bir nokta üzerinde uzunca konuşulabilir ama maddelere yansıyan bu dört temel sorun mevcut AVM mescitlerindeki yaygın problemdir. Yönetmelik genel şeyleri verdikten sonra detaya girmemektedir. Mesela, otopark haricinde bir yer ve kolay ulaşılabilirlikten ne anlaşılacağı net değil. -3, -2 ya da 2. ve 3. katlarda mescit yeri ayrılması bu kategoriye girer mi? Uygulamada bu belirsizliğin nasıl problemlere yol açtığını örneklerde göreceğiz.

Eski ve Yeni Antalya'da Tanrı'nın Görünümleri /İzleri

Kaleiçi tabir edilen eski Antalya'da limandan sur dışına neredeyse her adım başı bir mescit ya da cami vardır. 2017 itibarıyla İstanbul ve Ankara'dan sonra 16 AVM ile Bursa ile beraber en çok merkeze sahip olan Antalya, çoğu yatırımcı için AVM cenneti gibidir, bunda elbette turist akınının da önemli bir katısı vardır.⁸

Araştırmamızı Antalya merkez ilçelerde yer alan beş AVM'yi baz alarak yaptık. Bunlardan birisi Konyaaltı'nda, ikisi Aksu'da, biri Muratpaşa'da, biri de Kepez ilçe sınırları içinde yer almaktadır. şimdi sırasıyla bu AVM'lerdeki mescit durumlarına kısaca göz atalım.

Konyaaltı ilçesinde yer alan 5M Migros AVM, 2001 yılında açılmış Antalya'daki en eski AVM'lerden birini oluşturmaktadır. 2016 yılına kadar bir mescidi olmayan AVM'ye bizzat kendim de mescit açılması için yaptığım yazılı baş vuruya müspet bir cevap alamadım. Konuyu il müftülüğüne açtığımda onların da hem yazılı hem de şahsen defalarca yaptıkları girişime menfi cevap verdiklerini öğrendim.⁹ Tabii bu tür yaklaşımlarda AVM yönetiminin konuya yaklaşımı ve tutumu önemlidir. AVM yönetimlerinin bu konudaki standart cevabı, "mescidin AVM konseptine uygun olmamasıdır." Antalya'daki diğer önemli AVM'lerden TerraCity ve 5M Migros'u Almanya merkezli ECE Türkiye yönetmektedir. Toplam üç katlı AVM'nin (-1) bodrum katına nihayet 2016'da bayan ve erkek ayrı olmak üzere birer mescit açıldı. 2015 yılındaki şikayetlere de kulak tıkayan yönetim nihayet 2016'da mescit açtı, çünkü AVM yönetmeliği bunu zorunlu hale getirdi. Yön belirtmeyen işaretçisi, kiç süslemesi ve girişin soluna yerleştirilen kullanışsız ayakkabılık sayılmazsa genel haliyle nezih ve makul bir yer olduğu söylenebilir. Ama -1'de olduğu unutulmamalıdır.

⁸ Mesela Hava Alanının çok yakınında olan Deepo'ya yeni bir ekle Mall of Antalya'nın katılması bunun bir göstergesidir.

⁹ Antalya İl Müftü Yrd. Mevlüt Topçu ile şahsi görüşme (14.06.2013).

İşaretsiz

Giriş Koridoru

Ayakkabılık

Lavabolar

Giriş

Mescit

Resim 1: 5M Migros Mescidi

İkinci AVM olarak Muratpaşa'da yer alan TerraCity AVM'ye değinmek yerinde olacaktır. Kendisini "ulusal ve uluslararası marka ve dünyaca ünlü markaları ilk kez Antalya'ya taşıyan "premium" AVM olarak tanıtan TerraCity 5M Migros gibi ECE Türkiye tarafından işletiliyor. 180 Mağaza ve restoranla hayli geniş bir alanı kapsayan AVM mescit açısından en kötü yerlerden birisidir. Yönetmeliğe aykırı olarak hala otoparkta, kötü, havasız, dar ve kible istikametinin bile duvara elle çizilen okla belirtildiği bir alanda, -2. katta hizmet sunmaktadır. Abdesthaneye ilaveten alafranga tuvaletlerin de olduğu WC imkânı da vardır. İstanbul'da altı, Ankara ve Antalya'da ikişer, Eskişehir, Afyon, İzmir ve Bursa'da birer olmak üzere toplam 14 AVM'ye hükmeden ECE Türkiye TerraCity'nin internet sayfasında verdiği bilgide mescit hizmetini de reklam ediyor.¹⁰ Mescidin yerini sorduğum bir görevli "14A" cevabını verdi. Görevli, intibakta zorlandığım bu şifreli ifadeyi açıkladı, otoparkta 14A direğinin arkası idi. 14 Rakamının kutsallığına inanan yönetim, mescide bu rakamın arkasını uygun görmüştü. Ancak oraya gidebilmek için önce -2'ye inmek, sonra mağazadan çıkıp arabaların arasında geçmek ve kapıyı bulabilirseniz içeri girmek mümkün olmaktadır.

¹⁰ <http://www.terracity.com.tr/kurumsal> (erişim, 11.10.2017).

Otopark

Mescidin Adresi

Tuvalet

Lavabolar

Mescit

Kible Yönü

Resim 2: TerraCity Mescit

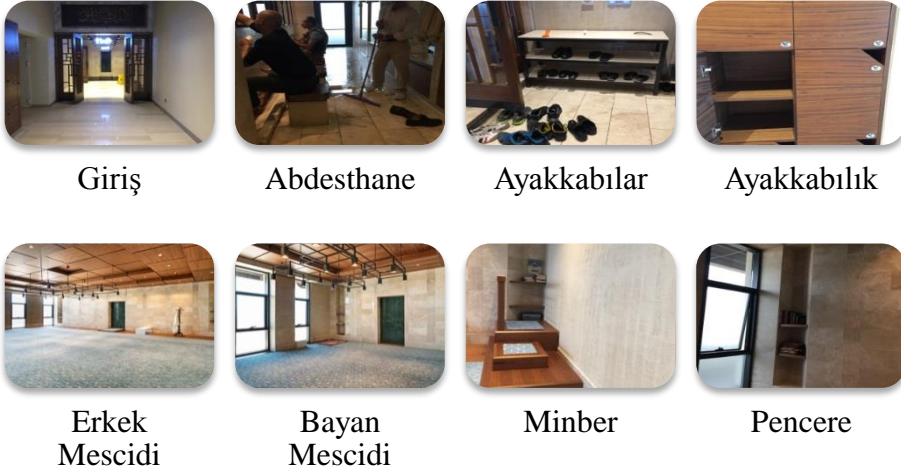
Torunlar GYO tarafından Aksu ilçesi sınırları içerisinde Antalya Havalimanı karşısında Deepo Outlet'in yanı başına inşa edilen, 131.000 m2 inşaat alanına oturan Mall of Antalya, Deepo Outlet ile birlikte 71.000 m2 kiralık mağaza alanına sahiptir. İki AVM toplam 234 mağaza sayısı ile Akdeniz Bölgesinin en büyük alışveriş ve eğlence merkezi olduğu iddiasındadır. 28 Nisan 2017 tarihinde açılan ve Antalya'daki AVM'ler arasında profesyonel tasarımla yapılmış en düzgün diyebileceğimiz mescit iki AVM'ye birden hizmet vermektedir. 2017 öncesinde Mall of Antalya açılmadan önce Deepo'da yer alan mescit Antalya'daki en kötülerden birisi idi. Mall of Antalya'nın yapımı esnasında yaklaşık on ay civarında AVM içindeki alanı kapatıp otoparkta daha kötü bir alanı mescit olarak düzenlediler. Bu konudaki iki şikayetime cevap vermeyen AVM yönetimi nihayet Mall of Antalya'nın açılması ile bu problemi daha fazla uzatmadan çözüme kavuşturmuş oldu.

Konsepti gereği bu AVM kompleksi aynen 5M Migros gibi -1, zemin ve 1. katlardan oluşmakta; yani diğerlerinin aksine çok katlı değil. Daha önce zemin katta yer alan küçük mescit yeni bina ile birlikte birinci kata aktarılmış. Böyle olunca aslında ulaşımı biraz zorlaştırılmıştır. Özellikle Deepo tarafından gelecek olanlar için Mall of Antalya AVM'sinin güney doğu köşesi tarafında yer alan yapı hayli uzak sayılır. Antalya AVM mescitleri arasında dışarıyı gören ve dışı açılan penceresi olan tek mescit olma özelliğine sahip olan bu ferah, düzenli, sade ve hoş alanın tasarımı NUN Architecture and Design tarafından yapılmıştır. Arkitera Ağustos 2017 sayısına da bir yazı ile konu olan mescidi tasarımcılar şu şekilde anlatıyorlar:

“Mall of Antalya mescitleri projesinin en büyük avantajı, kible yönünün doğal olarak binanın yönü ile birbirini tutuyor olması. Giriş holünden itibaren alışveriş merkezinin atmosferinden ayrılan, kendi iç dünyasını kuran bir mekân tasarlandı... Tasarım, modası hemen geçecek bir anlayış yerine sakin, uzun ömürlü, yalın, ağırbaşlı, çağdaş ve anıtsal bir tavır peşindedir. Giriş holü mekânı alışveriş merkezinden ayırır ve içeri girince bizi karşıda bir çeşme karşılar. Bu çeşmede içme suyu içilebilecektir. Bu holün sağında erkekler, solunda kadınlar mescidi yer alır. Erkekler kısmına girişin bir tarafı abdesthaneye, diğer tarafı ayakkabılık holüne ulaşır. Abdesthane ve ayakkabılık birbiri içine geçişken mekânlardır. Bu iki mekânı sadece alçak ayakkabı dolapları ayırır. Bu dolaplar abdest aldıktan sonra üzerine oturulup ayakkabı giyilebilen elemanlardır. Ayakkabılık holü aynı zamanda bir son cemaat yeri gibi de çalışır, gerektiği zaman ibadet için kullanılır. Ayakkabılık holünden mescide geçilir. Kutsal mekânda sade bir mihrap duvarı kullanıcıyı karşılar. Ayakkabılık holü ile ana hacmi ahşap geometrik bölücüler ayırır. Mihraba göre sol duvarda yangın kaçış holüne bakan pencereler yer alır. Avize, klasik kandilli avizelerden ilhamla tasarlanmıştır. Tavanı abidevi bir etki elde etmek için parçalı ve kademeli bir ahşap tavadır. Kadınlar tarafına giden hol ise, çocuk arabalarının konabileceği bir park alanı ve emanet dolabı içermektedir. Devamında ayakkabılık holüne ulaşırız, bir tarafı yine abdesthaneye, diğer tarafı mescide açılmaktadır.”¹¹

Bütün olumlu yanlarına ilaveten maalesef Mall of Antalya mescitleri de bazı problemlere sahiptir. Öncelikle aşırı sade tasarım adına biraz seküler izler taşıdığı söylenebilir. Ana giriş holü dışında hiçbir dini süslemeye rastlanmaması oranın sanki ihtiyaç olması durumunda başka dinler tarafından kullanımına imkan tanınmak üzere tasarlandığı izlenimini vermektedir. Kible istikametinde yer alan duvara, mihrab üstü ya da sağ ve soluna, küçük de olsa bir iki hat düşünülmüş olsa fevkalade iyi olabilirdi. Ayrıca, tasarımın aslında yok gibi görünen ama şimdi olan, muhtemelen Cuma namazı için kullanılan minberimsi tasarım fevkalade kötü görünüyor. Mescidin içine yerleştirilen ayakkabılıklar biraz kullanışsız ve uzun vadede halıların çabuk kirlenmesine yol açacaktır; giriş kapısının hemen sağında yer alan mekân değerlendirilse daha iyi olabilirdi. Son olarak, abdest alırken sıçrayan su ayak altında birikip hayli çirkin, problemli ve kötü bir görüntü teşkil ediyor.

¹¹ İtez, Ö., “Mall of Antalya Mescitleri,” <http://www.arkitera.com/proje/7971/mall-of-antalya-mescitleri-moam> (erişim, 11.10.2017).

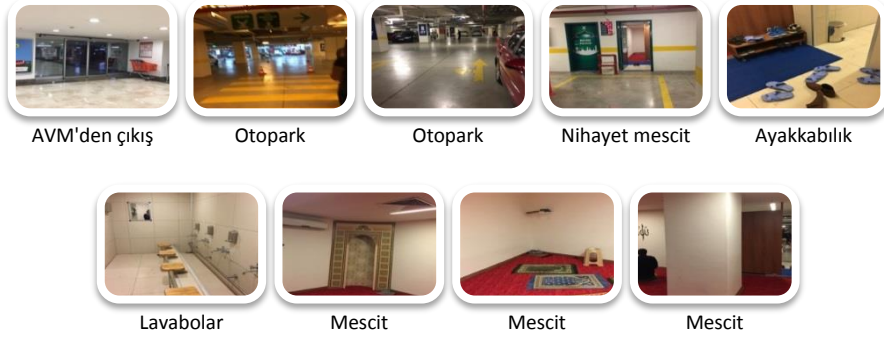

Resim 3: Mall of Antalya ve Deepo Outlet Mescidi

Böylece son olarak, araştırmamıza konu olan şartları en kötü dört AVM'ye ev sahipliği yapan Kepez ilçesine gelmiş olduk. Bu AVM'lerden ikisinde hiç mescit yok, olanlar ise hayli kötü durumda. Yan yana yer alan Kipa ve ÖzdilekPark AVM'den, Kipa'da maalesef hala bir mescit yok. İnternetteki şikayetlere bakılırsa Kipa bu konuda en yavaş davranan firmalardan birisi görünümünde. ÖzdilekPark AVM'de ise mescit -3. kata atılmış, eski, havasız ve kötü durumda.

Kepez'dekilere örnek olarak, otogara en yakın mesafede ana yol üzerinde devasa bir alan üzerinde yer alan Erasta Antalya AVM üzerinde durmak istiyorum. 40 bin metrekare alan üzerine inşa edilerek Eroğlu Gayrimenkul tarafından 2013 yılında açılan AVM, mescit açısından Antalya'daki en kötü AVM'lerden birisidir. Tıpkı TerraCity gibi burada da mescit otoparkta -2 kata yerleştirilmiş durumdadır. Erişmek için önce AVM'yi tamamen çıkmak, sonra arabalar arasında en az 200 metre yürümek, nihayetinde mescit olarak ayrılan direkler arasında sıkışmış dar bir alana ulaşmak mümkün olacaktır. Bakımsız, kötü, kullanışsız ve bir o kadar da tehlikeli bir mekandır. Umarız AVM yönetimi kanuni düzenlemeye uyarak mescidi en kısa zamanda daha uygun, güzel ve tehlikesiz bir yere taşıyarak bu sakıncalı tutumdan vaz geçer.

Erasta AVM'nin hemen yanında yer alan AVM çapında iki yapı olarak Bauhaus ve Bimeks'te ise hiçbir ibadet mekânı bulunmamaktadır. Aynı adada yer almaları nedeniyle her üçünün aynı şirket tarafından yönetildiği bilinmemekle beraber otoparklarının ortak olması mescidin ortak kullanımına imkân tanımaktadır. Belki bundan dolayı Erasta yönetimi otopark mescidinden vaz geçmeyi göze alamamaktadır.

Resim 1: Erasta AVM Mescidi

Sonuç

Aydınlanma ile beraber dinin ve Tanrı'nın toplumdaki rolünün ve etkisinin zayıfladığı genel bir kanıdır. Bu kanı, Hıristiyanlığın yaygın olduğu ülkeler için daha çok geçerli olmakla beraber, zamanla diğer ülke, kültür ve toplumların da aynı çizgiye doğru kaydıkları görülmektedir. İslam ülkeleri de bu durumdan fazlasıyla payını almış görünmektedir.¹²

Yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu kabul edilen Türkiye'de İslam'ın toplumun hala belli yerlerinde belirgin bir yüzü olsa da bazı açılardan ciddi zayıflamaların olduğu gözden kaçmamaktadır. Şehirleşme, sivil mimari ve ticari saha bu zayıflamanın en çok göze battığı üç alan gibi görünmektedir.

İslam'ın belirleyici öge olduğu dönemlerde AVM'lerin yerini tutan yapılar kervansaraylar, kapalı çarşılar ve külliyelerdir. Dönemin şartları çerçevesinde, bu yapıların hepsinde göze çarpan ve kolay erişilebilen merkezi konumda bir mescit ya da cami yer almaktadır.

AVM mescitlerinde ulaşılabilirlik yönetmelik gereği zorunlu ama görünebilirlik asla. Kaldı ki bizim incelediğimiz örneklerin hemen hepsinde ortak temel belirleyici karakter "uzun bir koridor ya da yolun sonunda" olmalıdır. Belki ticaret mahalli olarak eski ve yeni dönemi/mekanları belirleyen ve birbirinden ayırtıran temel ölçüt görünmemektir. Bunu biraz daha açarsak şu şekilde maddeler halinde özetleyebiliriz:

¹² Günay, Ü., "Sunuş," *Şehirleşme ve Din*, C. Çelik, Konya, Çizgi Kitabevi, 2002, 11.

1. Dini alan daraltılmıştır / küçülmüştür, Ökten'in ifadesiyle, "nispet" tamamen alt üst olmuş ve "iktifa" kaybolmuştur.¹³
2. AVM mescitleri camilerin aksine ders halkası yapabileceğiniz yerler değildir. Ara vermek zorunda kaldığınız kapital ibadete sizi en kısa sürede döndürecek mekanlardır. Onların görevi size kendi seküler ibadetini zevkli yapmanızı sağlamaktır, Tanrısal olanı değil.
3. Kendi asli işlevine ihanet ederek insanların mescitlerde mağazalardan daha fazla kalmasını sağlamak elbette konseptte, yani "finans kapitalin"¹⁴ hedeflerine, aykırıdır; asla da uydurulmayacaktır. Entegre edilebileceği tek ihtimal vardır, o da para getirme olasılığı. İstanbul'da bazı AVM mescitlerinde para karşılığı temiz terlik uygulaması bunun bir örneğidir. Belki ileride paralı otopark gibi paralı mescit de gelebilir.
4. AVM'lere gitmeyelim, kapitalizme hizmet etmeyelim, mescit açmayalım, var olanları büyütmeyelim, ki AVM'ler müslümanlaşsın, kapitalizmin ritüellerine daha fazla Müslüman iştirak etmesin¹⁵ argümanı çözüm değildir, modernizmi tersine çeviremeyiz.

Modernite ile birlikte birçok yeni şey gibi AVM'yi de dışarıdan aldık, ithal ettik. Sonuçta o, bizim medeniyetimize ait olmayan yabancı bir şeydir. Doğal olarak bize ait olmayan bir şeyi bizleştirmek ve ondan bir medeniyet çıkarmak, onu bizim yapmak mümkün olmayacaktır. Ökten'in haklı olarak belirttiği gibi, "biçimin insan üzerinde bir etkisi vardır... mekânsal düzen kendi düzenini, kendi hiyerarşisini, kendi nizamını hayatınıza yansıtır. Önce maddi hayatınıza, sonra iç dünyanıza yansıtır..."¹⁶ Dolayısıyla ne kadar uğraşırsak uğraşalım AVM'lerw bizi ancak kendimize yabancılaştıracaktır. Yapılan yasal düzenlemeler AVM'lerin yasak savmasına yardım edecek; üstelik bazıları uzun vadede bundan kar elde etmenin yollarını arayacaktır (Paralı otopark/ mescit/ terlik, vs.).

Elbette AVM'ler büyük sorunun yalnızca bir parçasıdır. Modernleşen Müslümanlar –hemen her ülkede– Tanrı ile olan ilişkilerini farkında olmadan zayıflatmakta ve bütün iddiaların aksine hem görünüşte hem de özde seküler bireylere dönüşmekte. Bu durum adı konulmamış bir Protestanlaşma mıdır, emin değilim ama M. Buber'in ifadesiyle modern Müslümanların da giderek bir Tanrı tutulması¹⁷ yaşadığı hayli kesin

¹³ Ökten, 92-93.

¹⁴ Özel, İ, "Başını Örtten Kızlar Felsefe Bilmelidir," <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/Yazi.aspx?YID=1365&KID=63> (erişim, 13.10.2017).

¹⁵ Tekoğul, S, "Avm Mescitleri Kapatılsın," <http://www.sanalkocaeli.com/avm-mescitleri-kapatilsin-makale.322.html>, 27 Ocak 2016 (erişim, 11.10.2017).

¹⁶ Ökten, 96.

¹⁷ Buber, M., *Tanrı Tutulması*, (Çev.) A. Tüzer, İzmir, Lotus Yay., 2013.

gözüküyor. Yaşanılan bu dönüşümü en iyi ifade eden çağdaş şairlerden biri olarak Ahmet Murat'ın "İkea" adlı şiirinden bir bölümle sonucu noktalıyorum:

"Seni düşünürken akşam namazı geçti iyi mi Ikea,
Sen her şeyin en iyisine layıksın,
Prens, prenses ve kutu kutu pense sensin.
Sen de ezan okusan başka okurdun ama
Kısa keserdin kullanışlı bir ezan olurdu, ağlak olmazdı hiç,
İktisat olurdu o ezanda, Allahu ekber bir kere söylense yeterdi.
Üsküdar ezanları uzun oluyor, Ikea seni Üsküdar'da müezzin, seni müftü...
Ikea'da mescit yapmamaları isabetli bir huydur...
Ikea sen her şeyi düşünürsün değil mi?"¹⁸

¹⁸ Murat, A., *Kalbin Kararı*, İstanbul, Profil Yay., 2016, 41-48.